

અક્ષરપુરુષોત્તમ દર્શન

લેખમાળા

■ મહામહોપાધ્યાય સાધુ ભદ્રેશદાસ

પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપ ગુરુહરિ શ્રી મહંત સ્વામી મહારાજે રચાવેલ

શ્રી સ્વામિનારાયણ આરતી

આસ્વાદ અને અર્થબોધ

જય સ્વામિનારાયણ, જય અક્ષરપુરુષોત્તમ,
 અક્ષરપુરુષોત્તમ જય, દર્શન સર્વોત્તમ... જય સ્વામિનારાયણ.... ટેક
 મુક્ત અનંત સુપૂજિત, સુંદર સાકારમ્,
 સર્વોપરી કરુણાકર, માનવ તનુધારમ્... જય સ્વામિનારાયણ.... ૧.
 પુરુષોત્તમ પરબ્રહ્મ, શ્રીહરિ સહજાનંદ,
 અક્ષરબ્રહ્મ અનાદિ, ગુણાતીતાનંદ... જય સ્વામિનારાયણ.... ૨.
 પ્રકટ સદા સર્વકર્તા, પરમ મુક્તિદાતા,
 ધર્મ એકાંતિક સ્થાપક, ભક્તિ પરિત્રાતા... જય સ્વામિનારાયણ.... ૩.
 દાસભાવ દિવ્યતા સહ, બ્રહ્મરૂપે પ્રીતિ,
 સુહૃદભાવ અલૌકિક, સ્થાપિત શુભ રીતિ... જય સ્વામિનારાયણ.... ૪.
 ધન્ય ધન્ય મમ જીવન, તવ શરણે સુફલમ્,
 યજ્ઞપુરુષ પ્રવર્તિત સિદ્ધાન્તં સુખદમ્... જય સ્વામિનારાયણ, જય અક્ષરપુરુષોત્તમ,
 જય સ્વામિનારાયણ.... ૫.

પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપ મહંત સ્વામી મહારાજે રચાવેલ આ આરતી શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાનની એટલે કે શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજની આરતી છે. સ્વામી સહિત વિરાજમાન એવા નારાયણની આ આરતી છે. અક્ષરે સહિત વિરાજમાન એવા પુરુષોત્તમની આ આરતી છે.

સાચા ભક્તનું અંતર સતત પરમાત્માના જયજયકારથી ગુંજતું હોય છે. સદા સર્વત્ર પરમાત્માનો જ જય છે — એવા પરમ સત્યથી તેનું હૈયું છલકાતું રહે છે. **‘જય સ્વામિનારાયણ, જય અક્ષરપુરુષોત્તમ’** — આરતીની પ્રથમ પંક્તિના આ શબ્દોમાં સ્વામિનારાયણ ભગવાનનો એટલે કે અક્ષર-પુરુષોત્તમ મહારાજનો જયજયકાર ગુંજી રહ્યો છે.

વળી, શ્રીજીમહારાજે પોતે જ પોતાના હૃદયગત સિદ્ધાંતને સમાવતો સ્વામિનારાયણ મહામંત્ર આશ્રિતોને જપવા માટે આપ્યો હતો. તેમાં ‘સ્વામિ’ શબ્દથી અક્ષરબ્રહ્મને સમજવા અને ‘નારાયણ’ શબ્દથી પુરુષોત્તમ-પરબ્રહ્મને સમજવા એમ પોતે જ સ્પષ્ટતા કરી હતી. આમ, સ્વામી સહિત વિરાજતા નારાયણ એટલે સ્વામિનારાયણ અને અક્ષર સહિત વિરાજતા પુરુષોત્તમ એટલે અક્ષરપુરુષોત્તમ — એમ ‘સ્વામિનારાયણ’ અને ‘અક્ષરપુરુષોત્તમ’ શબ્દોનો અહીં અર્થ થાય છે.

આ રીતે સ્વામિનારાયણ અને અક્ષરપુરુષોત્તમ આ બંને શબ્દો એકબીજાના પર્યાય શબ્દો બને છે. આથી, સ્વામિનારાયણનો જયજયકાર એટલે અક્ષરપુરુષોત્તમનો જયજયકાર અને અક્ષરપુરુષોત્તમનો જયજયકાર એટલે સ્વામિનારાયણનો જયજયકાર એ પરમ સત્ય અહીં છલકાય છે. વળી, અત્ર-તત્ર-સર્વત્ર સ્વામિનારાયણ ભગવાનનો એટલે કે અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજનો જય થાવ એવી ભક્તની લાગણી પણ આ શબ્દોમાં પડઘાઈ છે.

પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ તેમના ઉત્તમ ભક્ત અક્ષરબ્રહ્મ સાથે બિરાજતા હોય તે મૂર્તિમાન નિહાળવા મળે તેથી ઉત્તમ બીજું શું જોવા જેવું હોઈ શકે? સ્વામિ અને નારાયણ, અક્ષર અને પુરુષોત્તમનાં એકસાથે દર્શન થાય તે જ આપણાં નયનોની સાર્થકતા છે. આવાં દર્શન તો ભાગ્યશાળીને થાય અને આ દર્શન કરે તેનાં ભાગ્ય ઊઘડી જાય. બી.એ.પી.એસ. સ્વામિનારાયણ સંસ્થાના પ્રત્યેક મંદિરમાં આવાં દર્શન થાય છે. તેથી જ અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજનાં — સ્વામિનારાયણ ભગવાનનાં આ દિવ્ય અને અલૌકિક દર્શન **સર્વોત્તમ દર્શન** — સર્વશ્રેષ્ઠ દર્શન છે, એમ અહીં કહેવામાં આવ્યું છે.

વળી, ‘દર્શન’ શબ્દનો અર્થ તત્ત્વજ્ઞાન — તત્ત્વસિદ્ધાંત પણ થાય છે. સ્વામીરૂપ થઈ નારાયણની દાસભાવે ઉપાસના-ભક્તિ કરવી એટલે કે અક્ષરરૂપ થઈ પુરુષોત્તમની દાસભાવે ઉપાસના-ભક્તિ કરવી એ શ્રીજીમહારાજે સ્થાપેલા દાર્શનિક તત્ત્વસિદ્ધાંતનું રહસ્ય છે. આથી, પરબ્રહ્મ સ્વામિનારાયણ પ્રબોધિત આ **અક્ષરપુરુષોત્તમ દર્શન** પણ સર્વોત્તમ દાર્શનિક તત્ત્વસિદ્ધાંત છે, એવી ભાવના અહીં પ્રતિબિંબિત થઈ છે.

આમ, આરતીના આરંભની પંક્તિનો આ ભાવાર્થ છે.

ત્યારપછીની પંક્તિઓમાં નીચેની બાબતોનો સમાવેશ થયો છે.

- પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ પોતાના અક્ષરધામને વિશે સદા સાકાર સ્વરૂપે વિરાજમાન છે. તેમનું દિવ્ય સ્વરૂપ સર્વાંગ સંપૂર્ણ છે અને સુંદર છે. અક્ષરના સાધર્મ્યને પામેલા અનંત મુક્તો એ પુરુષોત્તમ નારાયણની પૂજા એટલે કે ઉપાસના-ભક્તિ કરે છે.
- આવા સ્વામિનારાયણ ભગવાન એટલે કે અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજ તેઓ કેવળ કરુણાએ કરીને જ આ લોકમાં મનુષ્ય શરીર ધારણ કરી પધારે છે.
- આપણા માટે અહોભાગ્યની વાત તો એ છે કે શાસ્ત્રોમાં જેને પુરુષોત્તમ, નારાયણ કે પરબ્રહ્મ કહ્યા છે તેઓ સ્વયં સહજાનંદ શ્રીહરિરૂપે અવતર્યા ને આપણને તેમનો આશરો મળ્યો.
- વળી, શાસ્ત્રોમાં જેને અક્ષર, બ્રહ્મ કે અક્ષરબ્રહ્મ કહ્યા છે તેઓ પણ સ્વયં ગુણાતીતાનંદ સ્વામીરૂપે સહજાનંદ શ્રીહરિની સાથે આ લોકમાં અવતર્યા અને આપણને તેમની ઓળખાણ થઈ. એટલે આપણા માટે પુરુષોત્તમ નારાયણ અને અક્ષરબ્રહ્મ આ બે તત્ત્વો પરોક્ષ નથી પણ પ્રગટ પ્રમાણ છે એ સિદ્ધાંત અહીં ઘૂંટાઈ રહ્યો છે.
- તેમાં પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ સહજાનંદ શ્રીહરિ સર્વોપરી ભગવાન છે, સર્વકર્તા છે. તેમણે જ આ લોકમાં પધારી એકાંતિક ધર્મની સ્થાપના કરી, બ્રહ્મરૂપે ભક્તિ-પ્રીતિ કરવાનો સિદ્ધાંત સ્થાપ્યો અને તેઓ જ આપણા પરમ મુક્તિના દાતા બન્યા. એટલું જ નહીં, પોતે સ્થાપેલા આ વિશિષ્ટ સિદ્ધાંતને, પરમ મુક્તિના માર્ગને અનંત કાળ સુધી અખંડિત રાખવા સાક્ષાત્ અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીત ગુરુઓ દ્વારા સદા પ્રગટ રહ્યા.

- સ્વામિનારાયણ ભગવાન અને આપણા ગુણાતીત ગુરુઓએ આપણને સાધનાનો માર્ગ પણ સ્પષ્ટ કરી આપ્યો. તેમની કૃપાથી આપણી ભક્તિમાં દાસત્વનો વૈભવ ભળ્યો. તેમની કૃપાથી આપણી દૃષ્ટિમાં દિવ્યતાનાં પીયૂષ પુરાયાં. તેમની જ કૃપાથી આપણે બ્રહ્મરૂપતા પ્રાપ્ત કરી પરબ્રહ્મની ઉપાસનાના અધિકારી બન્યા. તેમણે જ આપણને સંપ-સુહૃદભાવ અને એકતાના પાઠ શિખવાડી સત્સંગના સાચા સુખમાં ગરકાવ કર્યા. આ બધું તેમણે જ કર્યું. આ અલૌકિક રીત તેમણે અનંત મુમુક્ષુઓના કલ્યાણ માટે સ્થાપી.

- ખરેખર, આજે આપણું જીવન ધન્યતા અને પરમ સુખ અનુભવે છે, કારણ કે સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાનનું અને તેમના અખંડ ધારક સાક્ષાત્ અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અને ગુણાતીત ગુરુપરંપરાનું દિવ્ય અલૌકિક શરણું પ્રાપ્ત થયું.

પરંતુ આ બધું થયું તેમાં આપણે બ્રહ્મસ્વરૂપ યજ્ઞપુરુષદાસજી એટલે કે શાસ્ત્રીજી મહારાજનો સાચા અંતરથી અનંત ઉપકાર માનવો જોઈએ. કારણ કે તેમણે જ સ્વામિનારાયણ ભગવાને પ્રવર્તવેલ અક્ષરપુરુષોત્તમ સિદ્ધાંતને બ્રહ્મસ્વરૂપ ભગતજી મહારાજનો દૃઢ પ્રસંગ કરી પ્રાપ્ત કર્યો. સહજાનંદ શ્રીહરિની સર્વોપરી ઉપાસના અને ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના મૂળ અક્ષરપણાના પ્રવર્તન માટે તેમણે પોતાનું સમગ્ર જીવન ન્યોચ્છાવર કરી દીધું. ગગનચુંબી શિખરબદ્ધ મહામંદિરો બાંધી તેના મધ્યખંડમાં સર્વાવતારી પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ સહજાનંદ શ્રીહરિની સાથે મૂળ અક્ષરમૂર્તિ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી મહારાજની પંચધાતુની ભવ્ય મૂર્તિઓ પધરાવી. અખિલ સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય માટે આ અભૂતપૂર્વ, અદ્વિતીય અને સર્વોચ્ચ કાર્ય હતું. સ્વામિનારાયણ ભગવાનના તત્ત્વસિદ્ધાંતને ‘અક્ષરપુરુષોત્તમ’ નામાભિધાન સાથે તેમણે જ મૂર્તિમાન કર્યું.

પરબ્રહ્મ સ્વામિનારાયણ ભગવાને અતિ કૃપા કરીને અક્ષરપુરુષોત્તમ સિદ્ધાંત પ્રબોધ્યો અને સ્થાપ્યો એ વાત પરમ સત્ય છે, સાથે સાથે બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજે જે તેનું પ્રવર્તન કર્યું તે પરમ ઉપકારક સત્યને પણ ક્યારેય ભુલાય તેમ નથી. આથી જ પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપ મહંત સ્વામી મહારાજે અતિ આગ્રહપૂર્વક આ આરતીના પદમાં અંતે અક્ષરપુરુષોત્તમ સિદ્ધાંતના પ્રખર પ્રવર્તક શાસ્ત્રીજી મહારાજનું નામ યજ્ઞપુરુષ મુકાવ્યું છે.

ઉપસંહાર

આ રીતે આરતીના આ પદમાં –

- પરબ્રહ્મ સ્વામિનારાયણ ભગવાનનો મહિમા છે. તેઓ સદા સાકાર છે, સર્વોપરી છે, સર્વકર્તા છે અને અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીત ગુરુઓ દ્વારા સદા પ્રગટ છે ઇત્યાદિ દિવ્ય ગુણોનું ચિંતવન છે.
- શાસ્ત્રોમાં જેને પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ કહે છે તે સહજાનંદ શ્રીહરિ પોતે છે અને જેને અક્ષરબ્રહ્મ કહ્યા છે તે ગુણાતીતાનંદ સ્વામી છે, તે સંપ્રદાયમાં પ્રસિદ્ધ વાતનું અનુસંધાન છે.
- એકાંતિક ધર્મનું સ્થાપન, બ્રહ્મરૂપે ભક્તિ તથા પરમ મુક્તિ ઇત્યાદિ વિશિષ્ટ સિદ્ધાંતોનું સ્મરણ છે.
- દાસત્વ, દિવ્યદૃષ્ટિ, સુહૃદયભાવ તથા બ્રહ્મરૂપતા ઇત્યાદિ સ્વામિનારાયણીય સાધના-માર્ગનું વર્ણન છે.
- અલૌકિક પ્રાપ્તિ અને આશરાથી જન્મેલી જીવનની ધન્યતાનો – પૂર્ણકામપણાનો અનુભવ છે.
- સિદ્ધાંત પ્રવર્તક શાસ્ત્રીજી મહારાજને વિશેષ અંજલિ છે.

આમ, આ આરતી પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપ ગુરુહરિ મહંત સ્વામી મહારાજની સ્વામિનારાયણ ભગવાન એટલે કે અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજ પ્રત્યેની, અને સ્વામી સહિત નારાયણને, અક્ષર સહિત પુરુષોત્તમને ગગનચુંબી શિખરબદ્ધ મંદિરના મધ્ય ખંડમાં ધાતુની મૂર્તિરૂપે પધરાવનાર બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજ – યજ્ઞપુરુષદાસજી પ્રત્યેની અતિ દિવ્યતાસભર સર્વોચ્ચ સ્મરણાંજલિ છે.

આ આરતી પરબ્રહ્મ સ્વામિનારાયણના અનન્ય આશ્રિતોનો અંતર્નાદ છે, પ્રાર્થના છે.

આ આરતી પરબ્રહ્મ સ્વામિનારાયણ પ્રબોધિત અક્ષરપુરુષોત્તમ સિદ્ધાંતને વરેલા ભક્તોનાં કેફ-મસ્તીનો પ્રતિધ્વનિ છે.

આ આરતી ઈષ્ટભક્તિ, ગુરુભક્તિ અને સિદ્ધાંતભક્તિનો ત્રિવેણી સંગમ છે.

આ આરતી સાચા અર્થમાં સ્વામિનારાયણની આરતી છે.

આ આરતી સમગ્ર બી.એ.પી.એસ. પરિવારનો હૃદયોદ્ગાર છે.

અને, સૌથી વિશેષ તો એ જ કે આ આરતી આપણા સૌના પ્રાણપ્યારા ગુરુહરિ શ્રી પ્રમુખસ્વામી મહારાજના શતાબ્દી મહોત્સવ નિમિત્તે તેમનાં જ ચરણે ભદ્રભાવે અર્પણ કરેલું એક ભક્તિઅર્ધ છે.